

Eskilstuna klostrets jordebok

- en källkritisk granskning

av Thomas Gustafsson

När det gäller frågan om Eskilstuna klostrets jordinnehav vid medeltidens slut så är man i allmänhet hänvisad till det kamerala materialet från 1500-talet o uppgifter ur de bevarade medeltida brev som man lyckas hitta. Någon särskild jordebok över klostrets ägor i hela riket verkar inte ha bevarats. Däremot finns det en förteckning på Riksarkivet som kallas för Eskilstuna klostrets jordebok med signum D8. Förteckningen räknar på tre tättskrivna sidor upp ca 100 landbors avrad i ett antal uppräknade byar o socknar runt Eskilstuna, där klostrets huvudbyggnad låg. Socknarna bildar ett geografiskt sammanhängande område, men omfattar inte alla socknar på Rekarne. Vad är det här för en förteckning? Vilka gårdar uppräknas? Räknar den upp alla gårdar som klostret ägde i dessa socknar? Var det allt som klostret ägde i trakten? Vid vilken tidpunkt gjordes förteckningen? I vilket syfte? Hur stor tilltro ska man tillmäta denna källa? Har sidorna ingått i någon större samling med alla klostrets gods i hela Sverige?

Här ska vi utreda dessa frågor genom en kritisk granskning av de förtecknade uppgifterna. Till att börja med är det lämpligt att försöka identifiera de gårds- o bynamn som förekommer. De har redan tidigare excerperats av språkexperter på Ortnamnsarkivet, men här har även resten av texten som handlar om uppbörden från varje gård tolkats o redovisas i en bilaga. Några kompletteringar går också att göra utifrån geografiska o kamerala aspekter. För att bedöma jordebokens källvärde görs en innehållsmässig analys av texten o sedan jämförs resultatet med övriga kända källor om klostrets jordinnehav. Avradsuppgifterna är viktiga vid bedömningen av förteckningens källvärde. De går nämligen att jämföra med motsvarande kända uppgifter i kronans jordeböcker.

Vid en ytlig jämförelse stämmer inte alla de uppräknade gårdsnamnen i klostrets jordebok överens med de som kallas f d klostregods i kronans jordeböcker. Några namn har försvunnit o andra tillkommit, men de flesta frågetecknen går att reda ut med hjälp av bevarade medeltida brev o uppgifter om avradens storlek. Det är inte särskilt förvånande. Det som hände med Eskilstuna klostrets gårdar efter beslutet i Västerås 1527 var att hela klostrets centrala godscomplex drogs in till kronan o lades till grund för försörjningen av en ganska stor kungsgård. Därav följer att återbördandena av privatpersoner (inklusive kungen själv) var fåtaliga. På grund av kungens o kronans stora intresse av att trygga försörjningen för kungsgården var chanserna mycket små för privatpersoner att berika sig på kronans bekostnad. Tvärtom utökades basen för kungsgårdens försörjning genom att också andra indragna kyrkliga egendomar lades under denna. Eftersom de fyllde samma funktion för fogden som Eskilstuna klostrets gamla gårdar så har han helt enkelt inte brytt sig om att skilja mellan de olika sorternas kyrko- o kloster gods. Sex landbor som tidigare tillhört Riseberga kloster redovisas t ex som Eskilstuna klostrets f d landbor 1554. Året innan har de redovisats under sin rätta ursprungsbeteckning av fogden i Närke.

Att en senmedeltida jordebok stämmer bra överens med kronans tidigaste jordeböcker är

väl egentligen det minsta man kan begära i fråga om källvärde. Ett betydligt starkare krav är att den överensstämmer med resultatet av en godshistorik byggd på medeltida förvärvsuppgifter. För att utreda också denna fråga har samtliga bevarade medeltida belägg för Rekarne båda häraderna genomskotts i jakt på uppgifter om Eskilstuna klostrets jordförvärv o avyttringar. Uppgifterna har hämtats ur Ortnamnsarkivets register över äldre bebyggelsenamn, som numera är en del av Språk- o Folkminnesinstitutet i Uppsala. För att få med så många brev som möjligt har också Svenskt Diplomatariums huvudkartotek genomskotts liksom Rasmus Ludvigssons förteckningar över Eskilstuna klostrets jordebrev.¹

Trots att bevarade medeltida uppgifter om klostrets förvärv av flera gårdar saknas anser jag att materialet tyder på att förteckningen över klostergårdar verkligen var en avslutad enhet som avsåg att uppräknas samtliga klostrets gårdar i hela Rekarne. I den meningens förtjänar den verkligen titeln jordebok även om det egentligen var fråga om en uppbördslängd. Kanske kan framtida studier av andra jordeböcker o avskriftssamlingar ge ökad klarhet i dessa frågor. Jag tänker här i första hand på Örnhielms Diplomatarium o Lars Eriksson Sparres kopieböcker som förvaras på RA.

Frågor att diskutera: Vad står det i texten? Vilka gårdar avses? Jämför med landskapshandlingarna! Jämför med medeltida belägg! Går texten att datera?

Jordebokens innehåll o utformning

Den s k jordeboken består av fem spalter fördelade på tre sidor där klostrets gårdar i elva socknar uppräknas. Sidorna har i efterhand markerats med bokstäverna a, b och c i nedre högra hörnet. I övre högra hörnet finns numren 1, 2, 3.² Texten börjar på sidan 1 överst upp i högerspalten. Den inledande rubriken är otydlig, men texten uppger att det är fråga om Eskilstuna klostrets landbor i de elva församlingar som där uppräknas. Enligt Styffe³ lyder texten "Haec bona sequenta sunt Monasterii Eskilstuna in parrochiis quibus sequentibus", vilket fritt översatt blir "Det här är Eskilstuna klostrets gårdar i de församlingar som följer...". Man kan väl förmoda att det betyder att alla gårdar som tillhörde klostret i dessa socknar uppräknas. Däremot är det oklart om dessa gårdar var alla som klostret ägde i närheten, dvs alla klostrets gårdar i Rekarne båda häraderna, som vid den här tiden bestod av mer än dubbelt så många socknar. De utelämnade socknarna var Tumbo, Torpa, Säterbo, Västermo, Öja, Lista o Råby i västra Rekarne hd samt Näshulta o fem socknar i Villåttingen, som på den här tiden räknades till östra Rekarne hd.⁴

De socknar som är med i klosterboken bildar ett sammanhängande område med centrum vid Eskilstuna där klostrets huvudbyggnader o hospitalet låg. Socknarna är ordnade efter geografiska principer. Man kan lätt föreställa sig en eller två fiktiva turer genom socknarna efter den ordning i vilken de redovisas i uppbördsboken. Först i nordväst Torshälla sn (i västra Rekarne) följt av Fors socken som låg öster o söder därom. Sedan ett hopp över ån till Eskilstuna sn (i östra Rekarne) med stadstomter o gårdar. Fors o Eskilstuna socknar var klostrets centrala område med en kyrka i vardera socken under

1 De använda handlingarna uppräknas i en separat artikel om medeltidsbrev i Eskilstuna klostrets arkiv.

2 Fotokopiorna har dessutom försatts med ett försättsblad o de maskinskrivna numren 1, 2, 3, 4 längst ner i mitten på varje sida.

3 Skandinavien under unionstiden, s.298.

4 a.a. sid.

klostrets styre. Därför är det naturligt att dessa båda socknar redovisas tillsammans eller efter varandra utan hänsyn till uppdelningen på härad. Det som möjligen förvånar är att redovisningen börjar med Torshälla sn och inte med klostrets båda centrala socknar.

Efter utflykten till åns östra sida återvänder redovisningen till den västra sidan där nästa socken i sydlig riktning heter Gillberga (i västra Rekarne). Söder o öster om Gillberga ligger sedan nästa redovisade socken, Husby, numera kallad Husby-Rekarne sn. Denna socken ligger i östra Rekarne liksom de båda efterföljande Stenkvista och Ärla som ligger österut och söderut räknat ifrån Husby-Rekarne sn. Efter detta gör redovisningen ett geografiskt hopp till Vallby sn som ligger öster om Torshälla längst i norr av östra Rekarne härad. Slutligen återfinner vi en geografisk princip där efterföljande socknar Sundby, Kjula o Jäder ligger österut efter varandra.

Texten slutar med Jäder sn mitt i högerspalten på sidan 3. Någon särskild markering av att hela texten slutar just där finns inte. Man kan därför inte utesluta att det funnits ytterligare sidor i den ursprungliga texten. Mot detta talar att utrymme på nästan halva sidan återstår. Här kunde mer text fått plats om skrivaren velat. Man kan också lägga märke till att skrivaren lämnar ett större utrymme efter Stenkvista sn för att kunna börja med Ärla sn överst på nästa sida. På samma sätt har extra utrymme lämnats efter Sundby sn i slutet av spalt 4 för att skrivaren ska kunna börja med nästa sn överst på nästa sida. Ingen socken fortsätter från en sida till en annan. På första sidan ser man hur raderna tryckts ihop med intygandena längst ner för att få plats med hela texten på samma sida. Bristen på utrymme kan möjligen förklara varför några avradsuppgifter inte finns för "Item merdhesta". Jag återkommer till det när innehållet diskuteras.

Man kan lägga märke till att klosterbokens geografiska principer inte liknar de som följts i kronans senare jordeböcker särskilt mycket. För det första är dessa uppdelade häradsvis. Vidare börjar redovisningen av socknar i östra Rekarne i nordost, fortsätter åt väster i ordningen Jäder, Kjula, Sundby, Vallby följt av Hammarby sn som dock inte alltid redovisas separat. Sedan följer Eskilstuna socken som ligger söder om Vallby, o söder om den Stenkvista o söder om den Ärla sn. Därefter ett litet hopp till Husby sn som ligger väster om Stenkvista sn o sist Näshulta sn som ligger söder om Husby. I de medeltida breven kallades Husby sn alltid för Husby-byringe sn. Även Ärla socken omnämndes ibland med tillägget "a byring".⁵ Något sådant tillägg förekommer inte i klosterboken eller kronans jordeböcker.

Förteckningen räknar upp 92 gårds-, torp- eller bynamn där klostret ägde jord o ytterligare 14 namngivna gårdar finns med som bostadsort för de vittnen som intygar uppbörd. För varje gård anges noggrannt uppgifter om uppbörd av korn, penningar o matvaror vilket intygas av två namngivna personer per socken. Varje rad med en ny gård o dess uppbördsuppgifter inleds med ordet "Item". Det verkar alltså som om det var fråga om en lista på den avrad som klostrets landbor faktiskt betalade något visst år, dvs förteckningen är, för att vara mer exakt, en skattelängd eller en uppbördsbok.

Efter "Item Gredby" i uppräknningen av gårdar i Eskilstuna sn har ett dubbelstreck dragits o därefter kommer tretton gårdar vars innehavare var hantverkare eller möjligen köpmän. Den första gården kallas Smedgården o några andra identifieras med innehavarens förnamn o yrke: Olof Skrivare o skraddarna Jöns o Per. Det har tolkats som bevis på en

5 Hellberg Ortnamn på Rekarne Namn o Bygd 1942.

tätortsbildning i Eskilstuna socken, men egentligen behövs inget särskilt bevis för detta. Det är självklart att ett så pass stort kloster som det i Eskilstuna med ca 100 gårdar i närheten alltid gett upphov till arbete för hantverkare. Alla tretton personerna betalade dessutom en mark penningar om året för sin gård, vilket var en vanlig storlek på tomtöresavgift i städer på den här tiden. De rikaste i närbelägna Torshälla stad som inte själva ägde sin tomt betalade t ex 4-6 öre för sina tomter 1549.

Ortnamn o sockenindelning

Man kan också lägga märke till att sockenindelningen i klostrets jordebok följer de medeltida sockengränserna. Till Fors sn räknades nämligen också flera gårdar i östra Rekarne. I norr var det de numera försvunna byarna Hallspånga o Säby, som låg i dagens Torshälla öster om ån o lades till Vallby sn efter 1560. I den gamla Fors sn ingick också Gärtre, Glömsta, Eckersta, Skensta, Ärna o Slagsta. Detta styrks också av flera andra bevarade belägg, se Ortnamnsarkivets register. Gårdarna bildade ett sammanhängande område från Mälaren i norr längs östra stranden av ån ner till Brättsta o Gredby som för över tusen år sedan bildat strandlinje till den vik av Mälaren som i början av vikingatiden sträckt sig ända dit upp! Härmed ges en naturlig förklaring till varför Fors sn fått detta långsträckta utseende: man har följt den gamla principen om att dela upp landhöjningsmarken efter gårdarnas o socknarnas strandlinje. Den gamla Eskilstuna sn saknade strandlinje norrut o fick nöja sig med att vara med o dela på den landhöjningsmark som uppkom på Årby, Åby o Vallbys ägor som bara sträckte sig till dagens industriområde o Valhallavägen. Problemet med detta resonemang är bara det att sockenindelningen måste ha gjorts fler hundra år senare!

Enligt klosterboken räknades också det numera försvunna Karlaby, Snopptorp o Vilsta till Fors sn. Några andra bevarade medeltida belägg som kan ge besked om dessa gårdars sockentillhörighet finns inte, men de räknas till Fors sn i kronans jordeböcker på 1550-talet. 1564 har gårdarna i Fors sn på östra Rekarne slagits ihop med den medeltida Eskilstuna sn o redovisas under rubriken Fors sn, o i nästa bevarade kronojordebok 1568 redovisas två socknar med namnet Fors, en på östra o en på västra Rekarne! 1574 kallar den nybildade socknen för "Öster Fors Sochn" o den nedbantade delen i västra Rekarne hd för "Fors" sn. Namnet "Kloster socken" skapas inte förrän på 1600-talet.

Alla ortnamn i klostrets jordebok har tidigare excerperats av språkexperter o återfinns i Ortnamnsarkivets register över äldre bebyggelsenamn i Uppsala. Där kan man också hitta uppgifter om andra bevarade medeltida belägg som handlar om samma gård, torp eller by. För några namn i klosterboken finns inga andra bevarade belägg: Duvtorp, Skiftinge o Snopptorp i Eskilstuna sn samt Faskunge i Fors sn. Fem namn har Ortnamnsarkivet avstått från att identifiera, nämligen "merdestha" i Fors sn, "hundstor" o "swngesta" i Eskilstuna sn, "cwmba" i Vallby sn o "weby" alternativt ".laby" i Kjula sn. Gården i Kjula socken är dock lätt att identifiera oavsett vilken tolkningen av texten man gör. Enligt första tolkningen handlar det om Viby o enligt den andra om en gård i Kjulaby. Eftersom klostret senare enligt kronans jordeböcker hade en gård i Viby så verkar det vara den enklaste tolkningen.⁶

6 Gårdar i Kjula o Viby förekommer också i AoE29. Enligt denna källa hade Våfruberga kloster ägt en ganska stor gård i Viby 0:10. Dessutom påstås att kung Gustav Vasa ärvt fyra gårdar i Kjula kyrkby o tre närbelägna torp efter Gudmund Persson (Ulf till Horsnäs) 1533, se även AL s.62 med oriktigt släktuppgift.

Ortnamnet ”cwmba” (osäker läsning av första bokstaven som möjligen kan vara -t-) redovisas efter en gård i Hammarby under rubriken Vallby sn i klosterboken. Det är naturligtvis felaktigt eftersom Hammarby är namnet på kyrkbyn i angränsande Hammarby sn.⁷ Därför är det möjligt att också det oidentifierade ”cwmba”, som uppräknas som nästa ”Item” på nästa rad i jordeboken, hamnat i fel socken. I så fall bör ”cwmba” tolkas som en gård i samma by som föregående, dvs ytterligare en gård i Hammarby kyrkby. Troligare p g a namnformen är dock att den by som avses är Kumla i Vallby sn, men det enda kloster som förvärvat jord i denna by är enligt bevarade medeltida belägg Vadstena kloster.⁸ Som tur är finns också namnet på brukaren av det svåridentifierade ”cwmba” angivet, han hette Jöns Bengtsson, samt avraden 2:0 pgr o en krumelur som möjligen kan betyda ”teg”. Med tanke på den låg avraden o krumeluren kan det rör sig om en utjord som Jöns Bengtsson i Kumla brukade. Det går att lösa gåtan om man hittar något protokoll från häradstinget där Jöns förekommer i kombination med ett identifierbart gårdsnamn.

Problemet med ortnamnen ”hwndstor” o ”swngesta” i Eskilstuna socken är att gårdar med exakt dessa namn inte påträffats i några andra uppgifter om socknen. Däremot finns två gårdar med liknande namn: Hugelsta o Svista. Till stöd för den första identifieringen finns inga språkliga skäl, men man kan lägga märke till att klosterboken räknar upp socknens gårdar i en viss geografisk ordning från söder-väster-norr-väster till öster som slutar med de lätt identifierbara namnen: Djursta, Kvinnersta, Ånsöga, Grönsta, följt av ”swngesta”, ”hwndstor” o - lika lättidentifierat - Gredby. De omgivande namnen ligger i en dalgång liksom byarna Svista o Hugelsta. Det är därför mycket sannolikt att de okända namnformerna syftar på dessa båda byar.⁹

Ytterligare argumentet för identifieringen går att finna genom att jämföra uppgifterna om gårdarnas avrad i klosterboken med kronans jordeböcker. Där uppges att klostret hade ägt en mindre gård i Hugelsta med exakt samma avrad (18 spann korn o 0:4 pgr) som i klostrets jordebok. Tyvärr stämmer inte avradsuppgifterna för Svista lika bra. De var 60 spann korn o 12 öre pgr i klostrets jordebok, men bara 16 spann korn o 0:5 pgr i avrad i kronans jordeböcker. Men också det går att förklara. Gårdarna i Svista hade varit föremål för drots Bo Jonssons (Grip) vidlyftiga o trassliga jordaffärer o två gårdar lämnades 1450 till Strängnäs domkyrka av arvingarna som ersättning för hans skulder (24/2 RAp). Man kan tänka sig att domkyrkan sedan bytt bort någon eller båda gårdarna till klostret. År 1562 finner vi att två gårdar i Svista räknas som frälse.¹⁰ Samtidigt redovisas en tredje gård i kronans jordeböcker som f d klostergård. Den lägre avraden i kronans jordeböcker kan förklaras av att arvingar återbördat de forna domkyrko- o klostergårdarna med eller utan rätt.

Resonemanget går inte att utreda närmare eftersom förvärvshandlingar saknas. Man kan

7 Förfarande förekommer också i några av kronans senare jordeböcker.

8 Kumla donerades 1457 o finns med i flera av Vadstena kloster jordeböcker 1466, 1480 o 1502.

9 Identifieringen av Svista har väl också visst språkligt stöd på så vis att en konsonant ofta sköts in mellan två mötande vokaler, i det här fallet mellan första stavelsen svi- o -esta (av texten i övrigt framgår att skrivarens ”sw” är en förkortning för ”svi” eller ”sve”). Ändelsen -stor i stället för -sta har också en parallell i andra bevarade brev där närbelägna Helgesta skrevs Helgaster 1315 (DS 2002) och Haelgaestir 1316 (DS2075). Båda breven handlar om donationer till Eskilstuna kloster av en gård i Helgesta, som också låg i samma socken, men den har redan uppräknats på rätt geografiskt ställe i jordeboken o kan knappast identifieras med namnet ”hwndstor”.

10 Almquist s.296.

dock lägga märke till att drots Bo Jonsson (Grip) förvärvat de tre gårdarna i Svista på olika sätt. Möjligen kan den tredje mindre gården identifieras med 2½ örtugland i "Sioiastom" som drotset förvärvat den 12/3 1384 av Lasse Mattson i Hällby o hans hustru Sigrid Larsdotter. Den var troligen skattejord. Några förvärvsuppgifter om gården i Hugelsta har jag inte heller kunnat hitta. Det närmaste man kommer är att lågfrälsemanen Jöns Birgersson (snedställd lilja) i Hugelsta skänkte ett öresland jord i Hammarby till klostret 1404 (SD 437).

Sist på listan för Fors sn står "Item merdestha", men någon uppbörd har inte angetts. Texten står till vänster om första raden på "Testes ad premissa" dvs början på den text där personer intygar ovanståendes riktighet. Det kan bero på att texten annars skulle hamna för långt ner på sidan: genom att flytta upp intygandetexten lämnar skrivaren en dryg centimeter i nedermarginal på sidan. För alla andra socknar börjar denna textbit däremot på ny rad och tydligt indragen från den övriga texten. Namnet merdestha har tolkats av Ortnamnsarkivet som Mälsta vilket styrks av andra medeltida belägg. Problemet är bara att den gården aldrig räknats till Fors sn, den ligger inte ens i en angränsande socken utan ganska långt norrut i Vallby sn. Vi måste därför dra slutsatsen att om texten avser ett gårdsnamn så var det trol en annan gård än den som idag kallas Mälsta o ligger i Vallby sn! Det finns emellertid ett annat tolkningsalternativ som jag vill föra fram. Med lite god vilja kan man läsa samma text som "nierdestha" vilket jag tolkar som "nedersta" vilket kan syfta på "nedersta kvarnen". Vi vet ju säkert att klostret hade fler än en kvarn igång på 1400-talet. Det verkar därför lite konstigt att bara en kvarn räknas upp i klosterboken.

Man kan också lägga märke till att bara tre socknar från västra Rekarne finns med i klostrets jordebok. Det beror som vi ska se på att klostret inte ägde några gårdar i de andra socknarna i västra Rekarne hd. Dessa ägarförhållanden förklarar också den senare uppdelningen på 1500-talet mellan fogden i Kungsör o Eskilstuna. Torshälla, Fors o Gillberga uppfattades sedan gammalt som sammanhörande med Eskilstuna kloster medan övriga socknar på vrek där esk kl inte haft någon jord lades under Kungsör.

Ortnamnens fördelning på socknar, antalet landbor o uppbörden mätt som antal spann korn, penningar o pund matvaror framgår av nedanstående tabell. Det är möjligt att summera uppbörden av klostrets gårdar med hjälp av kända varuvärderingar t ex den som uppgjordes 1509 i de svensk-danska förhandlingarna under kung Hans, se Lundholm s 220.

Socken	Namn	Gårdar	Korn	Penningar	Matu
Torshälla	4	5			
Fors	17	19			
Eskilstuna	17	23			
Gillberga	9	11			
Husby	2	3			
Stenkvista	7	9			
Ärla	7	9			
Vallby	5	6			
Sundby	3	7			
Kjula	2	2			
Jäder	6	7			
Summa	79	98			

Jämförelse med landskapshandlingarna

Uppgifterna i klostrets jordebok stämmer mycket bra med de man kan finna i kronans jordeböcker från 1550-talet (som är de äldsta bevarade för trakten). Alla de namngivna gårdarna går att hitta i kronans jordeböcker med reservation för de tolkningar av ortnamn som tidigare gjorts. Flera detaljer visar att klosterförteckningen är noggrannt utförd o autentisk. Avradsuppgifterna för de enskilda gårdarna i klosterboken o kronoböckerna stämmer nästan exakt överens trots ägarbytet 1527. Även om utrymmet här inte tillåter en detaljgranskning förtjänar några saker att nämnas. Gårdarnas penningavrad o antalet kornspannar är med några få undantag oförändrade. Matvarorna smör o fläsk skiljer sig dock en hel del åt. Fisk, höns, ved-, hölass, bast, stockar, störar o gärslor förekommer bara i kronans jordeböcker liksom dagsverken o årshästar. Klosterboken använder förutom spannar omväxlande både tön o pund som enheter för kornavraden. Kronans jordeböcker från 1550-talet använder däremot bara pund. Enligt Kulturhistoriskt Lexikon, se uppslagsordet "Spann, Tön" användes pund både i Östergötland o Mälardalslandskapen, men tön har tidigare bara belagts i Östergötland o Västmanland. Två gårdar betalade en del av räntan i järn. Det är Lundby i Fors sn o Kullersta i Vallby sn som vardera betalar 600 osmundar. Järnräntan för dessa gårdar återkommer också i kronans jordeböcker från 1550-talet.¹¹

Avradsuppgifterna är också intressanta eftersom avradens storlek (dvs arrendet) var oförändrat efter det att kronan tagit över klostergårdarna. Det verkar vidare som om klostret föredrog att dess ägor brukades av en landbo per 3-4 öresland. Efter kronans övertagande sker en viss koncentration av driften i några byar. De båda landborna i Mesta i Fors sn betalade t ex vardera 12 spann korn o 0:3 pgr enligt klosterboken, men sedan kronan tagit över redovisar en bonde för båda de tidigare enheterna 24 spann korn o 0:6

¹¹ Järnräntor var ganska vanligt förekommande bland jordbruken i Bergslagen. Det betyder inte att osmundarna producerats av bonden på gården utan att det var lätt att få tag på o handla med.

öre. Kring kungsgården bildas en större brukningsenhet med elva drängar o flera ko-, mjölk- o fåpigor, som sköter det närbelägna jordbruket på åkrarna i de forna byarna Hunsala o Karlaby, som på kloster-tiden var uppdelat på 5-6 landbor/gårdar. Åkrarna får sedan namnet Kungsladugården, södra o norra gårdet etc. Sådana omläggningar av driften av jordbruket är välkända från andra kungsgårdar. Man kan också konstatera att centraliseringen av driften i Eskilstuna verkar ha varit ganska begränsad. Klosterägorna väster om ån på det forna storgodset Fors mark lades t ex inte under kungsgårdens direkta drift trots att flera av gårdarna där låg öde på 1560-talet.¹² Möjligen kan det hänga ihop med avlönandet av kyrkoherden där. I naturhushållningens samhälle måste ju denne ha en tillräckligt stor prästgård för sitt underhåll. Efter några år flyttades prästgården i Fors församling till Vilsta.

Några av de forna klostergårdarna har också bytt ägare i kronans jordeböcker. På västra Rekarne fanns 33 klostergårdar, men i kronans jordeböcker har en av dessa, Hunsta (nuv Lagersberg) i Fors sn överförts till skatte. På östra Rekarne fanns 65 gårdar i klostrets jordebok. Av dessa hade fem avvikande namnformer, vilket kan leda till viss tveksamhet vid identifieringen som redan tidigare påpekats, se ovan. Enligt min åsikt kan dock de gjorda identifieringarna betraktas som nästan helt säkra. Slutligen redovisar kronans jordeböcker fyra forna klostergårdar som frälse: Lundby i Husby, Rävsta i Jäder o två gårdar i Tärby i Vallby sn. Men det minskar inte klosterbokens källvärde. Det beror bara på att dessa gårdar har ”återbördats” eller ”rappats” av frälset. Vi återkommer till detaljerna senare.

Eftersom alla 97 gårdar i klosterboken också finns med i kronans jordeböcker så har klosterboken mycket högt källvärde trots att fem forna klostergårdar bytt ägare o ytterligare fem gårdsnamn är lite annorlunda. Den stora skillnaden är att vi förutom dessa 97 också hittar ytterligare fjorton klostergårdar i kronans jordeböcker. Vad beror det på?

Ett enkelt svar är att det beror på att kung Gustav Vasa delade upp av allt gods som indragits från kyrkor o kloster efter eget huvud. Fördelningen berodde i första hand på hans planer för de nya kungsgårdar han lät bygga. I Eskilstuna byggdes en ganska stor kungsgård på det forna klosterområdet o för att stärka dess försörjning lades även andra kyrko- o klostergoods under denna gård. Sju av de tretton gårdarna kommer från Riseberga kloster som enligt medeltida belägg o Närkes handlingar hade ägt två gårdar i Hyndevad, två i Borsökna, Borsöknaport i Gillberga sn, den andra gården 0:4 i Kälby i Fors sn samt Skäcklinge i Torshälla sn. Kronans jordeböcker redovisar felaktigt Skäcklinge tillsammans med de övriga under Gillberga sn. Kälby återfinns dock helt korrekt under Fors sn. Uppgifterna är mycket förvillande eftersom fogden på Eskilstuna gård explicit använder rubriken ”Eskilstuna klosters landbor” om dessa gårdar. Tack vare bevarade medeltida brev o eftersom Riseberga klosters landbor redovisas separat i NÄH så sent som 155x så råder inget tvivel om saken. Dessa gårdar fanns inte med i klosterboken eftersom de då inte tillhörde Eskilstuna kloster. Skäcklinge bytte klostret fö bort till kung Magnus 1290 fast gården inte omtalas i bytesbrevet utan bara 0:12 i Harsta i Torshälla sn. Men kronans jordeböcker visar att i Harsta fanns bara två gårdar 0:4+0:4 så resten av de 12öreslanden måste vara Skäcklinge. När kung Magnus bytte bort samma 0:12 till Riseberga kloster 13xx så står det däremot ”i Harsta o Skäcklinge”. Se Grandinsson.

Kronans jordeböcker påstår också att en gård i Västerby i Tumbo sn tillhört Eskl, men

12 1569 låg Blixtorp, Nibble, Fårkätte, Kälby o Mesta i Fors sn öde, se SöH1568:6 f.66.

troligare är att den kommer från Julita kloster. På samma sätt kommer Blacksta i Kjula sn från Strängnäs domkyrka.

Bland de extra ”kloster-”gårdarna i kronans jordeböcker finns också gårdar i Balsta o Kvinnersta samt Duvtorp i Eskilstuna sn. Några uppgifter om hur klostret förvärvat dessa gårdar finns inte. Balsta var åtminstone på 1400-talet sätesgård för den lågfrälse ätten Tord Björnsson (fyra björnramar) som skänkt o bytt jord med klostret flera gånger enligt bevarade belägg. Slakten ägde också mark i närbelägna Kvinnersta. Det troliga är väl att klostret förvärvat gårdarna från dem. Vad gäller Duvetorp så kan det ha varit ett nybygge som upptagits på mark som klostret tidigare ägde i Djursta.

Slutligen för Vallby sn har såväl Kumla som Tärby bytt ägare i kronans jordeböcker. Båda gårdarna redovisas som frälse o har troligen återbördats. Vad gäller Tärby så tillhörde det Nils Gäddas hustru Hammerståtten. Han satsade ett tag på att bygga ut sitt gosinnehav i sn Rönö hd o gjorde flera trassliga bytesaffärer med eskl. Men som påpekats av Carlsson PHT1951 så måste bytena helt eller delvis återgått eftersom makarnas arvingar bytte bort Tärby 1444. Argumentet om Gäddorna kan också förklara varför två gårdar i Mälsta tillkommit som klostergoods. Det kan också förklara varför Runna, som numera är en del av Kungsörs tätort, inte finns med i klostrets jordebok.

Orsaken till att kronan behöll Eskilstuna klostrets gårdar samlade efter övertagandet 1527 hade att göra med kung Gustav Vasas planer för de nya kungsgårdar som han byggde till stöd för kronans administration, de många fogdarna, hans knektar, gårdens geografiska läge o lämplighet för att härberga kungen o hans släkt.¹³ Tydligen ansåg han att Eskilstuna låg bra till eller fyllde något av de andra behoven, för här valde han att satsa på en ganska stor kungsgård, betydligt större än t ex de nya kungsgårdar han skapade på Julita o Vårfruberga klostrets forna ägor. Därför behöll han godscomplexet kring Eskilstuna kloster oförändrat i sin helhet o lade det till grund för försörjningen av kungsgården. Det förklarar varför alla klostergårdar finns kvar i kronans jordeböcker för Eskilstuna gård på 1550-talet. Att antalet t o m ökade beror på att kungen lade till mera gårdar som tillhört andra kloster o domkyrkan i Strängnäs.

Förutom uppbyggnaden av en kungsgård i Eskilstuna satsade kungen på Tynnelsö f d biskopsgård o en helt nybyggd kungsgård i Kungsör. Vårfrubergas jordegdomar delades upp redan 1529 på så vis att merparten lades under Tynnelsö o en mindre del kanske bara 16 gårdar i närheten av klosterbyggnaderna behölls under klostergården. Att kungen satsade på Tynnelsö berodde troligen på att gården ligger vackert o avskilt o där bosatte sig flera familjemedlemmar.

Kungsör grundade kungen själv 1538 då han bytte till sig 37 gårdar i närheten av kronan. Till grund för försörjningen av denna nya kungsgård lade han också det mesta av Julita klostrets forna gårdar, o gårdar från domkyrkorna i Strängnäs o Västerås. Förutom Kungsörs natursköna läge vid Mälaren med goda jaktmöjligheter hade drottningen Margareta Leijonhufvud släktingar i närheten. I Arboga fanns redan en kungsgård, men den använde kungen för att försörja de vapensmeder som arbetade på den manufaktur han startade där 1551.

Som ett mått på kungens intresse för de olika kungsgårdarna kan nämnas att antalet

13 Jämför Söderbergs diskussion om Örbyhus i Kung Gustav I:s arv o eget i Uppland, kap.5.

gårdar o torp under Kungsör redan år 1542 var över 350, vilket var betydligt fler än Eskilstunas knappa 120. Våfruberga o Julita klostrets närområden behöll bara 20-30 gårdar vardera o dessa förlänades dessutom till olika privatpersoner som hade kungens förtroende.

Kronans jordeböcker tar också upp två gårdar på Fogdön i Åkers hd. Enl SöH hade Esk kl två gårdar på Fogdön, Vålnäs o Viby. Det stämmer alldeles utmärkt med de medeltida beläggen för Vålnäs. Dessutom förvaltade fogden på Eskilstuna gård 16 utgods o 12 utjordar.

Den goda överensstämmelsen mellan klostrets o kronans jordeböcker ökar naturligtvis vår tilltro till denna källa. Det är därför svårt att undvika att dra slutsatsen *att klosterboken avsett att ta med alla klostrets gårdar i Rekarnes båda härader*. För en så pass sen jordebok som 1490-talet så är det egentligen ett minimikrav på källvärdet att gårdarna också finns med i kronans jordeböcker. I nästa avsnitt ska vi undersöka hur klosterboken klarar det betydligt svårare o starkare kravet på *överensstämmelse med alla bevarade medeltida belägg* om gårdar i Rekarnes båda härader. För detta ändamål har en fullständig godshistorisk studie gjorts inte bara av klostergårdarna i området utan av alla gårdar i hela Rekarne! Godshistoriken redovisas i några separata artiklar. Rekarnes alla byar o gårdar o samtliga medeltida belägg jag funnit kommer förhoppningsvis att resultera i en källpublikation av typen Det Medeltida Sverige inför staden Eskilstunas 350-års jubileum 2009. Utgångspunkten har varit de bevarade belägg som finns i Ortnamnarkivets register över medeltida bebyggelsenamn. De är numera tillgängliga på nätet. I de fall då jag gjort andra bedömningar än deras rent spåkliga så har jag tydligt påpekat det i min text. Vissa kompletteringar av deras materialurval har också skett bl a utnyttjar jag uppgifter från Ängsöarkivet, Arv o Eget samlingen o diverse kameralt material från 1500-talet. För att bli riktigt säker på gårdarnas gränser bör man dessutom gå igenom senare tids jordeböcker o protokoll från häradsrätten. Här har bara jordeböcker från 1574, 1654, 1691 o den särskilda annotationsboken från 1825 använts.

Medeltida belägg

Som vi sett stämmer den bevarade jordeboken över klostergårdarna väl överens med landskapshandlingarna för Rekarne. Detsamma gäller knappast de medeltida beläggen. En stor del av uppgifterna om klostrets jordförvärv verkar inte ha bevarats. Av de 33 namngivna gårdarna på västra Rekarne saknas bevarade belägg för klostrets förvärv i sju fall. Fyra av dessa, Bleck- eller Blixtorp, Faskunge och Nibble, avser mindre gårdar eller torp i Fors sn som förmodligen uppodlats på delar av den mark som klostret tillbytt sig av kung Magnus Ladulås 1290. Läger man ihop jordetalen för bytesjorden blir det nämligen fem markland som klostret bortbytte för att få "curiam nostram in forsum" dvs Fors. Man kan utgå från att bytet gick jämt upp o därför borde också "curia" Fors ha omfattat fem markand då bytet skedde. Kronans jordeböcker redovisar emellertid endast 0:12 land för gården med namnet Fors på 1550-talet, men samtidigt redovisas halvgårdar i Blixtorp, Faskunge o Nibble, som förmodligen bestod av 3-4 öresland vardera, dvs sammanlagt 9-12 öresland vilket tillsammans med Fors blir 21-24 öresland. Läger vi dessutom till mark från angränsande gårdar i Hov 0:3, Hundsta 0:6, Vilsta 0:12 o Snopptorp 0:3, som alla räknades till Fors sn på medeltiden går det att få bytet att gå jämt upp. Arealuppgifterna är lite ungefärliga eftersom de mindre gårdarna inte har

örestaxerats i kronans jordböcker. Detta faktum stöder också hypotesen om att de upptagits på en annan bolbys mark, dvs Fors forna storgods eller kyrkby, efter bytet 1290.

Vidare saknas belägg för två gårdar i Gillberga by och sn. Möjligen kan det här vara fråga om gårdar som klostret tillbytt sig av Riseberga kloster. Omkring 1180 skänkte nämligen jarlen Birger Brosa gårdar med namnet Gillberga till Riseberga kloster. Det står inte i vilken socken dessa gårdar låg och eftersom det finns flera gårdar med detta namn i flera socknar bl a utanför Örebro i närheten av Riseberga kloster så talar en del för att det inte är Gillberga i Rekarne som avses.¹⁴ Vidare saknas bevarade belägg för klostrets förvärv av Hedtorp i Gillberga sn. Det kan bero på att torpet upptagits på mark som legat under Varsta gods som Eskilstuna kloster förvärvade genom byte med Skänninge kloster 1372.

Klosterägorna i Torshälla sn stämmer däremot exakt med bevarade medeltida uppgifter. Kvarnen o tomter i staden skänktes av Ulf Abjörnssons (Sparre av Tofta) änka o gåvan bekräftades två gånger av deras son. Mälby, Söderby o Torpa köpte klostret av väpnaren Tyke Larsson (lejon). Söderby o Torpa låg söder om Mälby o norr om kyrkan. Enligt kronans jordeböcker fanns fyra landbor vardera i Torpa resp Söderby. Ortnamnsarkivets identifiering av Torpa med nuvarande Stadstorp är därför ohållbar.

Vad gäller östra Rekarne så innehade klostret enligt sin jordebok 65 gårdar varav medeltida belägg saknas för 13 stycken. Vi har tidigare konstaterat att entydiga belägg för klostrets förvärv av gårdar i Hugelsta o Svista saknas. Ännu mer förvånande är att belägg också saknas för de tre gårdarna i Hundsala o Tuna kyrkby. Där låg ju klostrets huvudbyggnad så dessa gårdar måste ha donerats till klostret då det grundades, men som sagt var har något brev som berättar om klostrets grundande inte bevarats.

Vidare omtalar jordeböckerna klosterägorna i Skiftinge, Sal och Duvtorp. Byarna ligger i närheten av Årby o kan ha varit delar av något större gods o uppodlats av klostret på redan donerad mark. Däremed har vi redogjort för de åtta gårdar i Eskilstuna sn som klostret ägde vid medeltidens slut enligt kronans jordeböcker o klosterboken, men för vilka förvärvsuppgifter saknas helt.

Vidare kan klostrets förvärv inte styrkas för Rävsta i Jäder sn, Frölunda i Stenkvista sn samt Flättorp och Hagby i Årla sn. Det sistnämnda är märkligt eftersom gården tillhört Bralstorpätten, för vilken flera uppgifter om donationer bevarats, se Hildebrand PHT1930.

Flera gårdar i Gillberga sn skänktes till kloster under medeltiden. Redan 1180 gav jarl Birger Brosa Gillbergaby, Hyndevad o Borsökna till Riseberga kloster utanför Örebro. I 1554 års jordebok uppges dessa felaktigt ha tillhört Ekl. Det är inte troligt att något byte skett mellan kronans fogde o aoe fogden eftersom gårdarna återfinns i NH så sent som 1553:14 s.35

Bland de socknar på Rekarne som inte nämns i klostrets jordbok finns en del där klostret ägt gårdar enl medeltida belägg.

I Torpa sn kan klostret ha bytt till sig tre gårdar i Runna vilka omtalas i bytet med Gäddaläkten.

14 Jfr Grandinsson s.

I Tumbo sn uppges i jordeböckerna att tre gårdar i Munkhammar tillhört Julita kloster, men något belegg för att ekl bortbytt Munkhammar till Julkl går inte att hitta. Ändå bör det ha gjort det eftersom dessa gårdar hänförs dit i landskapshandl (under rubriken aoe). /Stensland/ Västerby i samma sn tillhörde Julita kloster enl brev 14xx, men något bevis på förvärvet tycks inte ha bevarats. Samtliga gårdarna ingick i början av 1300-talet i en prebenda vid Västerås domkyrka som grundades av kaniken Tideman. Men 1327 bortbyttes gårdarna till riddaren Karl Näskonungsson (Natt o Dag) som kunde lämna mer närliggande jordar i Råby utanför Västerås i utbyte. Namnproblemen är ganska stora här eftersom det finns både ett Västerby o ett Väsby i Tumbo sn. Pga den geografiska närheten mellan dagens Munkhammar och Västerby är det troligt att Västerby kan identifieras med det som tidigare kallades "västersta hammar".

Datering

Jordeboken skrevs enl RA någon gång åren 1450-1527. Denna tidsangivelse är onödigt vag. Styffe relaterade förteckningens uppkomst till en långvarig tvist om kyrkotiondet mellan klostret o Strängnäs biskop på 1490-talet.¹⁵ Båda parter ansåg sig nämligen ha rätt att uppbära detta. 1491 förordnade Strängnäs biskop klostrets landbor "på Rekarne" att betala tionde till prästerskapet tills tvisten lösts.¹⁶ När de vägrade detta hann de bli bannlysta både en o två gånger innan tvisten löstes 1495 genom påvens dom till biskopens fördel. Det är svårt att utreda syftet med förteckningen ytterligare. Här ska vi koncentrera oss på dateringen o visa att bevarade uppgifter om donationer, köp o byten tyder på en tillkomsttid mellan åren 1483 och 1509.

För det första upptar jordeboken fem gårdar i Mälby, Söderby och Torpa i Torshälla sn som enligt bevarat diplom köptes av klostret den 23/11 1459. Gårdarna hade tidigare bildat huvudsäte för en lågfrälse ätt vars medlemmar omtalas i flera diplom. 1421 hade Filip Stok i Söderby i Torshälla skänkt några örtugar jord i närliggande socknar till klostret. 1434 omtalas Bengt Stok o 1445 återlöste väpnaren Tyke Larsson en gård i Mälby från Filip Stok. Han skänkte denna gård till Ekl den 6/3 samma år. 1459 sålde han ett halvt markland i Söderby med halva Ängsholmen o Harklinten, drygt 3 öresland i östersta ("östhista") gården "innan Medelby" dvs Mälby o drygt 5 öresland i Torpa till ekl för 800 mark svenska penningar. Detta är nästan hela klostrets innehav i Torshälla socken enligt jordeboken! Man måste därför dra slutsatsen att jordeboken tillkommit efter 1459.

1470 skänkte konventsbrodern Nils Kuse på sitt yttersta all sin jord i Fors sn till klostret. Det rörde sig om jord i Mesta, Kolsta och Hunsta vilka alla uppräknas i jordeboken. Vad gäller Hunsta så hade klostret jord där redan 1409 så det ger ingen hjälp för dateringen av jordeboken. För Mesta däremot saknas belegg för att klostret skulle haft jord där före Kuses testamentariska donation. Vad gäller jordinnehavet i Hunsta så har det funnits med i det stora bytet med drotsen Bo Jonsson (Grip) 1385, men bytet återgick 1399. I den meningen stöder även jordebokens uppgift om Hunsta dateringen till tidigast 1470.

Vidare upptar jordeboken en gård i Lundby i Husby-Rekarne sn som förvärvades av klostret först 1472. Det flyttar fram det tidigaste datumet ytterligare två år. Vad gäller Stenkvista socken så uppräknar jordeboken bl a gårdar i Balsta, Frölunda, Kolunda,

¹⁵ Skandinavien under unionstiden s.298.

¹⁶ 27/11 1491 BSH IV s.149

Kumla och Torsberga. För Frölundas del saknas helt medeltida belägg och vad gäller de övriga så finns uppgifter om att klostret förvärvat jord i dessa byar vid flera tillfällen under 1400-talet. Jord i Balsta och Torsberga fanns med redan i det stora byte på sju markland som klostret gjorde 1385 med drotsen Bo Jonsson (Grip). Men som vi tidigare sett så slutade ju detta med att hela bytet återgick 1414 eftersom arvingarna inte erlade någon ersättning för den skattejord som ingått i bytet och frändömts klostret 1399. Efter detta tillbytte sig klostret 1/3 öresland jord i Torsberga 21/12 1481 och drygt 3 öresland jord i Balsta 7/11 1482. Med stöd av detta resonemang kan vi flytta fram tiden för jordebokens tillkomst till november 1482.

För de följande årtiondena finns endast ett fåtal förvärv av jordar på Rekarne att jämföra med. Den mer noggranna dateringen blir till följd härav alltmer en bedömningsfråga. Man kan anmärka att klostret innehade jord i Röksta i nuv Kloster sn fram till 1490 då den bortbyttes mot jord i Grönsta i samma sockn och att någon jord i Röksta inte finns med i jordeboken som därför bör ha tillkommit efter detta datum. Mot detta talar att klostret 1483 tillbytte sig jord i Ökna i Torshälla sn av Arvid Trolle och något jordinnehav i Ökna redovisas inte i jb. Man kan då möjligen anta att jorden i Ökna kan ha bortbyts av klostret o därför inte finns med i jordeboken.

Om vi i stället går igenom de bevarade förvärven bakifrån i tiden så kan vi förbättra dateringen något. Jordeboken bör ha tillkommit före 1515 eftersom den stora donationen av 12 öresland Hagby i Tsh sn inte finns med där. Å andra sidan förtjänar nämnas att en gård i Hagby i Fors sn finns med i jordeboken. En sådan gård hade drotsen Bo Jonsson bortbytt till klostret 1385, men bytet hade återgått enligt bevarade uppgifter från 1414! Här uppräknas alltså en gård i jordeboken som klostret inte borde ha enligt de bevarade beläggen! I ett annat bevarat medeltida brev påstås vidare att klostret haft en gd där så länge man kan minnas. Någon säker lösning av detta problem finns inte. Det troliga är väl att bytet med Bo Jonsson inte helt återgick. Landskapshandlingarna omtalar på 1550-talet ett klosterhemman i Hagby i Fors sn och ett kyrkohemman i Hagby i Torshälla sn, jfr AF s.498.

Nästa möjliga tidsbestämning är utifrån ett byte med Måns Stare i Mesta 1509 då klostret tillbytte sig fyra öresland i Fröslunda i Fors sn emot jord i Svallinge. Eftersom Fröslunda inte finns med i jordeboken kan man dra slutsatsen att den skrivits före 1509. Man ska dock notera att Svallinge finns med i jordeboken! Men det kan förklaras av att ekl ägt två gårdar i Svallinge och bortbytt den ena.

Nästa bevarade belägg före 1509 är det från 1490 som vi tidigare diskuterat där klostret bortbytte jord i Röksta emot jord i Grönsta i Eskilstuna sn. Eftersom det inte finns några fler bevarade belägg som avser Rekarne för den mellanliggande tiden så kan man inte ytterligare precisera dateringen med sådana argument.

Slutsatser

Alla klostrets gårdar på Rekarne uppräknas med avrad i en särskild jordebok från 1490-talet. Den har mycket högt källvärde o måste anses ge en fullständig uppräknings av klostrets gårdar i Rekarne båda häraderna vid tidpunkten för dess upprättande på 1490-talet. Nästan alla gårdar i klosterboken återfinns i kronans jordeböcker som f d klostergoods. De som inte gör de har antingen återbördats eller lagts under skatten.

Avradsuppgifterna stämmer nästan exakt med kronans senare jordeböcker. Eftersom inga uppgifter bevarats om klostrets grundande så saknas dock en hel del medeltida belägg för klostrets förvärv av flera större gårdar bl a Tuna o Hunsala samt den mark klostrets huvudbyggnader byggdes på.

TG2007

Bilaga: Eskilstuna klostets landbor på Rekarne enl SÖH 1554-56¹⁷

Torshälla sn	Mälby 0:3, *Söderby 0:4+0:4, *Torpa 0:2:2+0:2:2, en kvarn
Fors sn	*Blextorp 0:6, *Faskunge 0:3, Fors 0:12, *Fårkätte 0:3:1, Hagby, Kälby 0:1+0:4, Lundby 0:4, Mesta 0:6, *Nibble 0:6, Svallinge, (Hov) ¹⁸ ,
östra delen ¹⁹	*Kvarnen 0:9+0:9+0:4½, Snopptorp, Vilsta 0:12
Eskilstuna sn	Balsta 0:3, Djursta 0:5, *Duvetorp, Edsta 1:0, Gredby 0:5, Grönsta 0:6+0:6+0:3:2, Gultbrunn 0:5, Gårskäl 0:6+0:6, Helgesta 0:3, Hugelsta, *Hunsala 0:4+0:4+0:4, Kvinnersta 0:6+0:6, Sal 0:3, Skiftinge 0:5:1, Slagsta 0:12, Svista, Vallby 0:5+0:5+0:5, Ånsöga, Årby 1:0
Vallby sn	Grundby 0:5, Kullersta 0:5, Mälsta 0:4:2+0:5:1
Hammarby sn	Hammarby 0:7½
Sundby sn	Lövgård 1½ötg, Sundby 0:3½:1+0:3½:1+0:3½:1+0:3½:1+0:2:2, Vreta 0:2:1
Jäder sn	Kinglöt 0:4+0:4, Norrholm 0:5, Snopptorp 0:4, Strand 0:4:0:4+0:4:0:4, Svilunda 0:9:1
Kjula sn	Blacksta 0:1:2, Karlåker 0:1:2, Viby 0:3:2
Stenkvista sn	Balsta 0:4:2½, Frölunda, Hällberga 0:7, Kolunda 0:5:1 Kumla 0:4+0:4, Stenkvista 0:6, Torsberga 0:6
Ärla sn	Blacksta 0:4+0:4, Eklången 0:4, Flättorp 0:3, Hagby 0:3, Hedemora 0:4+0:8, Rinkesta 0:4,
Husby sn	Räffla 0:4+0:4
Gillberga sn	Gillberga 0:5+0:5, Habbistorp, Hedtorp, Lunetorp, Stora Varsta 0:5, Lilla Varsta, Spånga, Strand, Sättra Borsökna 2 gd, Borsöknatorp, Hyndevad 0:4+0:4, Skäcklinge
Tumbo sn	Västerby
Åkers hd ²⁰	Välån 0:4 i Fogdö sn, Viby 0:7 i Helgarö sn

Dessutom uppräknas 16 stycken s k utgoods o 12 namngivna utjordar varav sex på Rekarne: Eneby, Solby o Vickelby i Vallby sn, Heby i Kjula sn, Högsta i Torpa sn o Skensta i Fors sn. Högsta räntade 10 öre penningar o de andra 1-2 spann korn.

17 Namnformer enligt Ortnamnsarkivet men ordning av socknar enligt 1554 års jb. Efter varje namn anges jordetal enl jordeboken på formen mark:öre:örtug:penningland, se DMS. Plustecken betyder att det fanns ytterligare en klostergård i samma by.

18 Hov kallas torp i SöH 1554-55, men saknas 1556 o kallas biskopstorp 1562 i AoE29.

19 De klostergårdar som tillhörde Fors sn på medeltiden fast de låg i östra Rekarne markeras här med uttrycket "östra delen". Denna del redovisas som om det vore en egen socken under östra Rekarne hd i SöH 1556:6. 1553 kallas den också "östra Fors sn" i SöH. Den sammanslogs ca 1560 med Eskilstuna sn, men får inte namnet Kloster sn förrän på 1600-talet.

20 Gårdarna i Åkers hd räknades inte till utgoodsen i kronans jordeböcker utan redovisades tillsammans med gårdarna på Rekarne.

Bilaga: Eskilstuna klostets jordebok (D8, RA)

Sida 1: "Haec bona sequenta sunt Monasterii In Eskilstuna In parrochiis hiis sequentibus" Det här är Eskilstuna klostets gårdar i de församlingar som följer:

Torshälla sn	(4 ortnamn, 5 lbor, en kvarn)
Item *Söderby	20 spann korn ½:0 pgr G
Item Olof Matsson ibid	20 spann korn ½:0 pgr G
Item Jon i Mälby	2 pd korn 0:0:10 pgr
Item *Torpa	2 pd korn 0:0:8 pgr
Item *Torpa andra gården	2 pd korn 0:0:8 pgr
Item Lasse Mjölhare	6 pd mjöl, dvs en kvarn
Item Torshällas kyrkoherde Lars	1:0 pgr
vilket intygas "Testis ad promissa" av Anders i Väsby(holm) o Henrik i Mälby	

Fors sn	(15 ortnamn, 17 lbor, 2 kvarnar)
Item Fors	8 tn korn 0:12 pgr 2pd
Item *Blixtorp	4pd korn 1:0 pgr mathu
Item *Nibble	2pd korn ½:0 pgr
Item *Fårkätte	2pd korn ½:0 pgr
Item Lundby	600 järn ½pd korn
Item Svallinge	0:12 pgr G
Item Hagby	0:11 pgr
Item *Hundsta	0:12 pgr G (nu Lagersberg)
Item Mesta	2tn korn 0:3 pgr
Item Mesta andra gården	2tn korn 0:3 pgr
Item Skjulsta	0:12 pgr
Item *Forsunga	2:0 pgr
Item Kälby	1tn korn 0:1 pgr
Item Vilsta	8tn korn 0:12 pgr 2pd mat
Item *Karlaby 2 gårdar	6 tn korn 1:0 pgr möjligen tre gårdar
Item Snopptorp	1:0 pgr
Item "molendinarij tess coro quelilz"	5tön mjöl och ett gödsvin Kvarn
Item *merdestha	Nedersta kvarn? möjligen gårdsnamnet Mälsta
vilket intygas av Gunlög? i Gredby o Olof Ragvaldsson i Glömsta	

Sida 2:

Eskilstuna sn	(17 ortnamn, 23 lbor)
Item *Hundsala 3 gårdar	12tn korn 0:12 pgr
Item Vallby 3 gårdar	12tn korn 0:12 pgr o dessutom 1pd mathu
Item Årby	3tn korn ½:0 pgr 1pd mathu
Item Gårskäl 2 gårdar	8tn korn och 0:12 pgr ambo vicini G
Item Skiftinge	3tn korn ½:0 pgr
Item Sal	3tn korn ½:0 pgr ½pd mathu
Item Helgesta	3tn korn ½:0 pgr 12 markpd mathu
Item Gultbrunn	4tn korn 0:10 pgr
Item Slagsta	4tn korn 0:6 pgr 1pd mathu
Item Esta 2 gårdar	6tn korn 0:6 pgr (andra gården dessutom 1pd mathu)
Item Djursta	3tn korn ½:0 pgr ½pd mathu

Item Kvinnersta	4tn korn 0:6 pgr 1pd mathu
Item Ånsöga	4tn korn 0:6 pgr ½pd mathu
Item Grönsta	10tn korn ½:0 pgr 1pd mathu
Item *swngesta	10tn korn 0:12 pgr troligen Svista
Item *hwndstor	3tn korn ½:0 pgr 1pd mathu troligen Hugelsta
Item Gredby	5:0 pgr

===== **dubbelstreck avskiljer trolig tätort:**

Item aff *smidgardom	1:0 pgr (Smedgården)
Item aff olaffs i *flakasto	1:0 pgr
Item aff Jöns Michalssons gård	1:0 pgr
Item aff Hustru Annas gård	1:0 pgr
Item aff Olof Olssons gård	1:0 pgr
Item hustru Rangborgs gård	1:0 pgr
Item aff Nils Hanssons gård	1:0 pgr
Item Olof Skrivare	1:0 pgr
Item aff Jöns Skräddares gård	1:0 pgr
Item Hustru Margit Helsings	1:0 pgr (ordet gård saknas)
Item aff Nils Tygelssons gård	0:12 pgr
Item Peter Skräddare oppå *spongabakke	0:12 pgr (Spånga backe)
Item Jöns Borgare	1:0 pgr

vilket intygas av Tord i *swengista och i Hättersta

Sida 3:

Gillberga sn (9 ortnamn, 11 lbor)

Item Gillbergaby 2 gårdar	8tn korn 0:10 pgr 2pd mathu
Item Stora Varsta 2 gårdar	4:0 pgr 4pd fisk
Item Habbistorp	0:12 pgr
Item Sätran	0:14 pgr
Item Lundtorp	0:10 pgr
Item Lilla Varsta	2:0 pgr
Item Strand	½:0 pgr
Item Hedtorp	½:0 pgr
Item Spånga	½:0 pgr

vilket intygas av Martin i Skravsta o Jon i Näs

Husby-Rekarne sn (2 ortnamn, 3 lbor)

Item Lundby	4tn korn ½:0 pgr 1pd mathu
Item aff Räftefla	4tn korn ½:0 pgr 1pd mat
Item stdg de Räftefla	4tn korn ½:0 pgr 1pd mat

vilket intygas av Clement i Tandla o Jöns Birgersson i samma/sponga?

Stenkvista sn (7 ortnamn, 9 lbor)

Item Kolunda	2pd 1 spann korn 0:6 pgr 1½pd mathu
Item *Stenkvista	3tn korn 0:5 pgr 1pd smör
Item Balsta	2tn korn 0:5:0:2 pgr minom? 1pd smör
Item Frölunda	½:0 pgr
Item Hällberga 2 gårdar	20 spann av åbobnss? örto ming vii öro dn
Item Kumla 2 gårdar	4pd korn 1:0 pgr och vardera 1pd mathu
Item Torsberga	5tn korn 0:6 pgr 1½pd mathu

vilket intygas av Måns i Kolunda o Jöns i Hällberga

Sida 4:

Ärla sn (7 ortnamn, 9 lbor)
 Item Blacksta 3 gårdar 9tn korn 0:12 pgr 3pd mathu
 Item Hedemora 2spann o 3pd korn 0:6 pgr 1½pd mathu
 Item Lilla Hedemora 2pd korn 0:0:8 pgr ½pd mathu
 Item Rinkesta 3pd korn ½:0 pgr 1pd mathu
 Item Flättorp 10pd smör och fisk
 Item Hagby 3tn korn 0:3 pgr 15mpd matu
 Eklången 0:20 pgr
 vilket intygas av Jon i Tummelsta o Olaf i Stenby

Vallby sn (5 ortnamn, 6 lbor)
 Item Ingevald i Kullersta 1 fat järn
 Item Per Ragvalsson i Grundby 6tn korn 0:3 pgr 15 markpd mathu
 Item Lasse Andersson i Tärby 10mpd pgr
 Item Olof Bengtsson 3tn korn (också i Tärby?)
 Item Per Andersson i Hammarby 4tn korn ½:0 pgr ½pd mathu
 Item Jöns Bengtsson i "cwmba" (samma? oidentifierad ort) 2:0 pgr
 vilket intygas av Jönss i Åkerby o Vith Sknare

Sundby sn (3 ortnamn, 7 lbor)
 Item Sundby 5 gårdar, två betalar tillsammans 8tn korn o dessutom ½:0:0:0:4 pgr
 Item 3:e gården 4tn korn ½:0 pgr 1pd mathu
 Item 4:e gården 20 spann korn 0:0:10 pgr 1pd mathu
 Item 5:e gården 2pd korn 0:0:8 pgr
 Item Vreta 14 spann korn 0:0:7 pgr
 Item Lövgård 6tn korn 0:12 pgr 2pd mathu
 vilket intygas av Olaf Pedersson i Ostra o Jöns i Ingespjuta

Sida 5:

Kjula sn (2 ortnamn, 2 lbor)
 Item Viby en landbo 15 spann korn 0:0:11 pgr (Viby eller Kjulaby)
 Item Karlåker 3tn korn ½:0 pgr 1pd mathu
 vilket intygas av Jon i Lundby o Nils Björnsson

Jäder sn (6 ortnamn, 7 lbor)
 Item Strand 17 spann korn ½:0 pgr ½pd mathu
 Item Larsson ibidem 17 spann korn ½:0 pgr ½pd mathu
 Item Snopptorp 14spann korn ½:0 pgr 14 rom?
 Item Kinglöt 15 spann korn ½:0 pgr ½pd matu
 Item Norholm 4tn korn 0:6 pgr 15 mpd mathu
 Item Svilunda 5tn korn 1:0 pgr 1pd matu och 1:0 for gengerd
 Item Magnus i Råffsta 1pd korn 0:0:4 pgr 6 mpd mathu
 vilket intygas av Olaf i Idö o Nilss iss (oidentifierat ord)

Kommentarer

Gårdsnamnen följer den identifiering som gjorts av Ortnamnsarkivet i Uppsala med tre undantag: Hugelsta o Svista i Eskilstuna sn o Viby i Kjula sn. * före ortnamn markerar att gården inte längre finns. Ytterligare kommentarer följer efter texten. j tolkas som ½ när det har en ögla med avslut som liknar tvärstreck. Det används omväxlande med i framför mark penningar (pgr), tn tön, pd pund, pgr penningar, mpd markpund

Texten redovisar 79 ortnamn på gårdar/byar med 99 landbor, tre kvarnar och 13 hantverkare, "gårdar" eller tomter trol i närheten av klostrets huvudbyggnad i slutet av uppräknings för Eskilstuna sn. Dessutom namnges ytterligare 14 ortnamn för de som intygar.

Fors sn omfattar enligt denna förteckning även tre ortnamn i östra Rekarne härad. Det är ingen tillfällighet. På medeltiden var Fors sn mycket större o sträckte sig ända från Mälaren längs åns östsida från nordöstra delen av nuvarande Torshälla stad med Husberget o byn Säby (som då endast till en liten del räknades till Vallby sn) till Ärna o byn Slagsta som delades med Eskilstuna sn. Till Fors sn räknades även andra mer sydligt liggande delar av landet öster om ån, som utgjorde gräns mellan västra o östra Rekarne härader. På området vid nuvarande Kvarngärdesgatan o Tunafors låg gården Karlaby, som omtalas i jordeboken, några kvarnar o Snopptorp samt några km längre söderut Vilsta o Skjulsta. Förutom Karlaby lever samtliga ortnamn kvar än idag. Kvarnarnas belägenhet framgår av de naturgeografiska förutsättningarna i form av forsarna vid Tunafors, gatunamnet Kvarngärdesgatan o lantmäterikartor över senare kvarnar som låg på samma ställe.

Av de gårdar som här uppräknas under Fors sn låg Mälsta, Karlaby, Snopptorp o Vilsta i östra Rekarne, sammanlagt fem (eller sex) landbor. Frånräknas dessa så blir antalet landbor på västra Rekarne i de tre socknarna Torshälla, Fors o Gillberga, totalt 32. Det var allt klostret ägde där förutom ett par utjordar i Torpa o Tumbo socknar. Min medeltidsstudie visar att klostret inte hade några landbor i de andra socknarna på västra Rekarne. Varken medeltida belägg, landskapshandlingar eller den här analyserade jordboken omtalar några landbor i Säterbo, Torpa, Tumbo, Råby, Lista, Öja eller Västermo sn.

Förkortningarna

dn = denarier dvs penningar på latin

Ite = item för uppräknings av poster i en lista

ko = korn

mro (eller mrc) betyder mark, lika med 8 öre

mathu, ma eller mat betyder matvaror, vanligen smör o fläsk, mättes i mark(pund) o (lis)pund. Det gick 20 markpund på lispundet som var ca 8kg. Ferm s117f

molendenarij kvarn på latin heter molendina så resten kan möjligen betyda vij

pd = pund , här rymdmått för spannmål, 8 spann = 1 pund

ro re ri = ??

span = spann, rymdmått för spannmål

to = tön, rymdmått för spannmål, 6 spann = 1 tön

öro eller öre, 1 öre = 3 örtugar

örto = örtugland

bokstaven q med tak-tecken ovanför är en förkortning som bör upplösas till qui eller que.

bokstaven i liknar e i texten men e lutar snett bakåt medan i dras rakt ned vertikalt. Ibland saknas punkt ovanför båda.

Ordet 'och' stavas som i nutida svenska. Det är väl ovanligt?

Bokstäverna bg eller bga är en standardförkortningar för berga

Skrivarens tecken för re är inte så vanligt? Med hjälp av andra dokument kan man tolka namnen. Namnet repsta i Jäder sn är tolkat mha annat medeltida dokument liksom

Karlaby i Fors sn (se gåvobrevet DS 518), enligt texten i uppbördsboken står det kallaby.

Bokstaven u skrevs ofta w. I just denna handskrift används dessutom tecknet w för att återge wi eller we t ex i namnet swinelund. Namnet Svinelunda förekommer i flera andra dokument o den nutida namnformen är Svilunda. Därför vill jag dra slutsatsen att swngesta bör uttydas Swengesta. OA har inte tolkat detta namn, men eftersom gårdarnas uppräknings följer en geografisk princip ligger det nära till hands att tro att gården legat i närheten av dagens Svista. Den lokalhistoriske pionjären Knut Hellberg föreslog denna tolkning 1935. Man kan också lägga märke till att uppbörden från "swngesta" var 10 tön korn o 12 öre penningar. Det är bara två tunnor mindre än de tre landborna i Hundstala betalade vilket tyder på att det var en stor gård med åtminstone två landbor. 10 tön är 60 spann o omräknat till penningar blir det 60 öre vid ett kornpris på 1öre/spann. Summerar vi med penningräntan på 12 öre blir det sammanlagt 72 öre eller 9 mark penningar. Det är intressant att notera att pund o tön används omväxlande i texten för att ange mängden 8 resp 6 spann jfr Ferm s.112.

TG2007